

ISTORIA EȘECURILOR LUI HOMO INEPTUS

În *Sapiens. Scurtă istorie a omenirii*, Yuval Noah Harari urmărea specia umană trecând prin etapele cele mai importante ale evoluției sale, marcând marile ei realizări: revoluția cognitivă, revoluția agrară, cea științifică, și pînă în pragul unei noi revoluții care stă să se producă și care ar urma să îl facă pe om asemeni zeilor (*Homo Deus*). Istoria lui Harari, chiar dacă nu ocolește momentele de violență, meschinăriile, răutățile ori chiar prostiile oamenilor, îi e, totuși, favorabilă speciei, căreia autorul i se adresează, încă din titlu, cu apelativul „sapiens”.

Nu la fel stau lucrurile în cazul jurnalistului britanic Tom Phillips* și al cărții sale – *Oamenii. Scurtă istorie despre cum am stricat totul*. „Oameni” și-atît, pentru că, „să fim sinceri, modestia nu s-a numărat niciodată printre trăsăturile definitorii ale speciei noastre”. O istorie despre „cum am stricat totul”, ținînd cont că „Ființele umane au început să facă praf lucrurile acum 70 000 de ani”, adică încă de cînd strămoșii noștri au început să migreze din Africa și să se răspîndească pe glob. Adică, într-un fel, istoria noastră e una a lucrului prost făcut, iar specia *homo* e mai curînd *ineptus* decît *sapiens*. Să vedem de ce.

Prima imprudență capitală comisă de specia umană a fost, după Phillips, atunci cînd am inventat agricultura – „cea mai mare greșală a omenirii”. Phillips îl citează pe antropologul și istoricul american Jared Diamond: «Fortăți să alegem între limitarea populației și încercarea de a spori producția de hrană, am ales-o pe cea din urmă și ne-am pricopsit cu foamete, război și tiranie.» Pe scurt, am ales cantitatea în defavoarea calității. Tipic omenesc.” (p.44). Lista erorilor istorice întocmită de Phillips e una exhaustivă. Nu lipsesc de pe ea încercările noastre de a controla natura, producînd, de multe ori, dezastre, selecția celor mai nepotriviți oameni pentru a ocupa poziția de lideri, aplicarea eronată a conceptului de democrație, apetența noastră pentru „încăierări inutile”, colonialismul și gestionarea greșită a contactelor dintre culturi diferite, și administrarea deficitară a părții mai puțin luminoase a progreselor tehnologice și științifice. În subsolul listei, e trecut și „un pronostic avizat în legătură cu modul în care vor arăta următoarele secole de prostie omenească”.

După Phillips, ceea ce ne diferențiază de alte animale – capacitatea de a gîndi și de a fi creativi – e și ceea ce ne predispune la „a ne face de rîs în mod constant”. De fapt, la prima vedere, cartea pare o antologie de întîmplări anecdotice culese din istoria recentă și din cea îndepărtată, relatate într-un limbaj colocvial și înțesat de umor, căutate

anume cu scopul de a pune în evidență tocmai această aptitudine a oamenilor de a o da în bară. Și, desigur, exemplele de astfel de momente sînt numeroase: Eugen Schieffelin, un producător de medicamente din New York pasionat de William Shakespeare, eliberează, în primăvara lui 1890, în Central Park, 60 de grauri europeni, cu scopul de a-l onora pe marele dramaturg, care, se pare, ar fi vorbit despre grauri o singură dată în întreaga sa operă. Stolurile au crescut peste măsură astfel că, în 1960, la Boston, au lovit un avion, accident în urma căruia și-au pierdut viața 62 de oameni. 60 de ani mai tîrziu, în China, Mao Zedong inițiază un program de sănătate publică, numit „Patru dăunători”. În cadrul lui, au fost eradicată țînțarii, care răspîndeau malarie, și șobolanii, care răspîndeau ciurma. Au urmat muștele („pentru că erau enervante”) și vrăbiile, pentru că o singură vrăbie putea mîncă într-un an 4,5 kg de cereale – cu alte cuvinte, un milion de vrăbii stîrpite ar fi însemnat cereale pentru 600 000 de oameni. Campania a fost un adevărat triumf, fiind exterminați un număr record de dăunători, dintre care 1 miliard numai vrăbii. După sacrificarea lor, s-a descoperit, însă, că vrăbiile se hrăneau nu doar cu cereale, ci și cu insecte, cele mai apreciate dintre ele fiind lăcustele. Vorace, lăcustele, scăpate de prădătorii naturali, s-au abătut în nori uriași asupra culturilor, fiind și ele, se pare, un factor dintre cei care au declanșat foametea care a lovit China între 1959-1962.

Alte erori/orori relatate în carte sînt comise de șefi de stat cu diverse probleme: Faruk I al Egiptului era cleptoman (îi fură ceasul lui Winston Churchill), țarul Petru al III-lea, cu o sănătate mintală îndoielnică, pasionat de soldăteii de jucărie, a trimis în fața Curții Marțiale un șobolan care i-a ros unul din soldații preferați, Qin Shi Huang, primul împărat al Chinei, obsedat de nemurire, moare din cauza mercurului conținut de elixirele pe care le bea întru obținerea vieții veșnice. Între liderii nocivi ai lumii, se remarcă Saparmurad Niazov, conducător al Turkmenistanului pentru mai mult de 20 de ani. Seria absurdităților comise de Niazov începe cu interzicerea cîinilor în Așgabat, pe motiv că nu îi plăcea mirosul lor, și se încheie cu construirea unui impresionant cult al personalității, care merge de la ridicarea unei uriașe statui din aur, înfățișîndu-l pe Niazov, autointitulat „Türkmenbaşy” (lider al turkmenilor), pînă la redenumirea pîinii după numele mamei sale și închiderea tuturor bibliotecilor, sub pretextul că pentru cetățenii Turkmenistanului e suficientă lecturarea cărții scrise de el însuși și a Coranului pentru a obține garantat un loc în Rai.

Nici Cristofor Columb nu scapă de judecata nemiloasă a istoriei, care îl acuză de a fi citit greșit hărțile care trebuiau să-l ghideze spre Indii. Columb și-ar fi făcut calculele privind circumferința globului pe baza lucrărilor unui astronom persan din secolul IX. Numai că persanul al-Farghani făcuse măsurătorile în mile arabe, care sînt cu mult mai mari decît cele romane, cu care le-a confundat Columb, spre ghinionul populațiilor indigene din Americi: „În sută de ani care a urmat colonizării Americilor, o estimare mai degrabă conservatoare arată că 90% din populația continentului a murit în urma unei combinații de boli, violență și muncă forțată” (p.163)

Lista deciziilor greșite luate de-a lungul veacurilor e nesfîrșită și nici cea selectată de Tom Phillips nu e prea scurtă. Munca întocmirii ei a presupus, fără îndoială, o documentare temeinică și studiile de arheologie, antropologie și istoria și filosofia științei absolvite la Cambridge University cu siguranță i-au fost de folos autorului. Phillips dă dovadă de competențe și în domenii adiacente, atunci cînd încearcă identificarea acelor mecanisme care au permis/permit producerea unor greșeli epocale. De fapt, aceasta e, din punctul meu de vedere, partea cea mai interesantă a cărții sale. „Creierul nu e rezultatul unui proces de proiectare meticolos, al cărui scop e crearea celor mai performante mașinării de gîndit; în loc de asta, e o adunătură dezordonată de șmecherii, cîrpăceli și scurtături” (p.25). După Phillips, creierul se face vinovat de tot soiul de păcate: îi plac scurtăturile, caută tipare (pe care le vede și unde nu sînt) pentru a înțelege lumea, se lasă influențat într-un mod nejustificat și disproporționat în judecățile sale, influențîndu-ne deciziile în funcție de prima informație pe care o primește în legătură cu un subiect (psihologia numește acest fenomen euristica ancorării), e afectat de distorsiunea de confirmare – tendința de a te concentra asupra unui argument care susține ce credeai deja și de a ignora dovezile mult mai însemnate că te înșeli, și de cea de justificare – iei o decizie proastă, dar te agăți de ideea că e varianta corectă și încerci să-ți justifici alegerea. Și, mai presus de toate aceste neajunsuri neuropsihice, sîntem aroganți și avem orgolii prostești – efectul Dunning-Kruger: oamenii cu o anumită abilitate tind să fie modești în privința calităților lor, în timp ce oamenii fără abilități speciale își supraestimează competențele.

Prin această prismă își construiește Phillips istoria eșecurilor speciei. Numai că și creierul nostru, al celor care judecăm azi trecutul de pe o poziție de superioritate, e aceeași „adunătură dezordonată de șmecherii, cîrpăceli și scurtături”. Noi înșine, *homo sapiensii* de secol XXI, putem fi suspectați de erori de apreciere și de efectul Dunning-Krueger. În plus, tindem să judecăm trecutul (ori autorul cărții o face) cu instrumente (valori și concepte) moderne, care nu existau cu secole în urmă. Să evaluezi o situație de-acum cîteva sute de ani după principiile corectitudinii politice, egalității sociale ori misoginismului (chiar dacă

Path VI - Prunus Avium D+D

ești suficient de prudent cît să nu uzezi întocmai de acești termeni) e injust și inechitabil, pentru simplul fapt că aceste concepte nu făceau parte din realitatea lumii respective. Mai mult, însuși autorul afirmă, la un moment dat: „Nu este neapărat treaba istoricilor să emită sentințe morale legate de trecut. Ei încearcă să descopere, să descrie și să pună faptele în context; să înțeleagă și să explice cum se trăia în alte vremuri și să descopere rețelele întrepătrunse ale puterii și conflictului care au dat naștere lumii în care trăim azi. Poți face toate astea fără să-ți dai cu părerea dacă a fost vorba de virtute sau imoralitate”. Însă, cum Tom Phillips nu e istoric, continuă: „Firește, ținînd cont de complexitatea care-ți dă dureri de cap, rareori e simplu să nu te apuci să emiți sentințe legate de trecut”. (p.162)

Nu știm dacă am fi trăit într-o lume mai bună în cazul în care Thomas Midgley n-ar fi inventat benzina cu plumb ori dacă autoritățile sovietice n-ar fi schimbat cursul fluviilor care alimentau Marea Aral, pentru a cultiva bumbac în deșert. Nici dacă nu cumva unele din deciziile trecute, care azi par „proaste”, nu ne-au pus treptat pe direcția corectă. În ciuda vechilor experiențe, continuăm, cum arată Phillips în *Oamenii...*, să comitem erori, poate într-un ritm mult accelerat față de secolele anterioare. Cu toate astea, trăim azi în cea mai bună epocă din toată istoria speciei iar această realitate ar trebui să ne facă mai rezervați în a-i judeca pe înaintașii noștri atît de radical. Dar, cum ne amintește Phillips în începutul cărții (și al acestui text), „modestia nu s-a numărat niciodată printre trăsăturile definitorii ale speciei noastre”.

*Tom Phillips, *Oamenii. Scurtă istorie despre cum am stricat totul*, Editura Trei, București, 2019; traducere din engleză de Corina-Mihaela Tudose și Alexandra Fusoi.